

Marcel BOȘCANEANU,

lector metodist al Facultății Științe polițienești

a Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI, master în drept, doctorand

PROTECȚIA MARTORILOR – ELEMENT DE BAZĂ ÎN COMBATERICA CRIMINALITĂȚII LA NIVEL NAȚIONAL ȘI INTERNAȚIONAL

Rezumat

Martorii au nevoie de încredere pentru a putea sprijini autoritățile implicate în procesul de combatere și prevenire a crimei organizate. Ei trebuie să aibă certitudinea că vor fi protejați împotriva acțiunilor de intimidare și hărțuire la care ar putea fi supuși de către organizațiile criminale.

Summary

Witnesses need to be able to support authorities engaged in the combating and prevention of organized crime. They must have the certainty that they will be protected against acts of intimidation and harassment to which it may be subjected to by criminal organizations.

Aflarea adevărului într-o cauză penală necesită utilizarea unor metode de investigație speciale precum și metode eficiente pentru protejarea martorilor [1, p. 20-22].

De multă vreme, martorilor li s-a garantat o poziție în cadrul procedurilor penale, însă măsuri speciale de protecție a martorilor de la intimidare și violență de către inculpații sau alte persoane din afara procedurilor au apărut numai la gândul că există nevoia de măsuri împotriva formelor contemporane de criminalitate, marcată de o creștere a numărului de acte de crimă organizată, de nevoia de a adecva restructurarea dreptului penal și a dreptului procesual-penal. Mijloacele clasice de a lupta împotriva criminalității sunt nepotrivite ca răspuns la noile sale forme. Crima organizată se caracterizează prin folosirea sau prin disponibilitatea de a folosi violența și intimidarea împotriva martorilor, dar în ciuda evoluțiilor tehnico-științifice, mărturia martorilor este încă de neînlocuit ca mijloc de furnizare de dovezi. Ținând seama de aceste fapte, nevoia pentru o mai bună protecție a martorilor a rezultat din necesitatea de a descoperi, a acuza și a judeca infracțiunile cu un nivel ridicat de eficiență. În afară de conștientizarea nevoii de metode mai eficiente pentru a lupta împotriva formelor contemporane de infracțiuni, a mai existat un factor care a contribuit la dezvoltarea protecției martorilor – o grijă crescândă pentru victimele în special vulnerabile ale unor infracțiuni.

Necesitatea abordării dintr-un alt punct de vedere al protecției martorilor, care de multe ori erau supuși unor amenințări și intimidări atât la adresa lor, cât și a membrilor de familie, făcând imposibilă aducerea vinovaților în fața justiției, a

apărut odată cu dezvoltarea fenomenului de criminalitate organizată.

Pe măsură ce societatea a evoluat au apărut probleme noi, iar concepțiile cu privire la drepturile la protecție a martorilor au suferit importante schimbări. A apărut necesitatea de a lua măsuri pentru apărarea acestor drepturi din partea statelor, în baza unor prezumții că statul acționează ca exponent și reprezentant al bunei desfășurări a actului de justiție.

Instituția juridică a protecției martorilor a fost creată inițial în Statele Unite ale Americii, s-a extins ulterior în Anglia, Canada și în alte state, ca urmare a succesului înregistrat în descoperirea și controlul fenomenului infracțional, în lupta împotriva crimei organizate, în special a mafiei. Astăzi, peste 40 de state europene și noneuropene au înființate structuri specializate de protecție a martorilor. Plecând de la internaționalizarea activităților grupurilor de crimă organizată și a rețelelor s-a impus adoptarea unor măsuri regionale și internaționale a forțelor implicate în combaterea acestui flagel [2, p. 22].

Din analiza criteriilor recomandate de Consiliul Europei privind obținerea calității de martor protejat printr-un program de protecție, se desprinde concluzia că obținerea acestui statut de către un martor nu este unul aleatoriu, determinat doar de încadrarea acestuia în criteriile generale de admisibilitate, ci analiza profundă a celor abilitați cu acordarea calității de protecție vizavi de importanța cauzei judiciare și de calitățile psiho-judiciare ale persoanei vizate. Libertatea, securitatea și justiția sunt considerate valori fundamentale și constituie componente de bază ale modelului european de societate modernă. În lupta împotriva crimei organizate, RM a avut și are drept reper standardele europene, menite să întărească capacitățile de luptă împotriva crimei organizate.

Plecând de la necesitatea combaterii fenomenului de crimă organizată și alinierea RM la standardele europene în domeniu au fost adoptate o serie de acte normative, care s-au transformat în tot atâtea instrumente de luptă împotriva acestui fenomen.

La noi în țară această problemă este reglementată juridic prin Legea nr.105 din 16 mai 2008 cu privire la protecția martorilor și altor participanți la procesul penal, publicată în Monitorul Oficial nr. 112-114 din 27 iunie 2008 și intrată în vigoare la 27 august 2008. Protecția martorilor este o măsură generală și complexă cu caracter procedural și de politică penală prin care se urmărește creșterea eficienței acțiunii de descoperire a infracțiunilor și eficientizarea reacției sociale de reprimare a lor, în condiții de protecție și siguranță pentru persoanele implicate. Articolul 1 din lege prevede condițiile ce trebuie îndeplinite pentru ca o persoană să poată fi inclusă în programul de protecție a martorilor, și anume: asigurarea securității participanților la procesul penal a căror viață, integritate corporală, libertate ori proprietate sunt amenințate ca urmare a faptului că dețin date pe care au acceptat să le furnizeze organelor judiciare și care constituie probe concludente cu privire la săvârșirea unor infracțiuni grave, deosebit de grave sau excepțional de grave [3, art.1]. Inițiativa declanșării procedurii aparține, după caz, organului de urmărire penală, procurorului ori administrației locului de detenție.

Fundamentarea acestui act normativ a avut în vedere legislațiile europene în materie, necesitatea de adaptare la exigențele statului de drept a justiției, iar un alt obiectiv al legii a fost acela de a completa instrumentele de luptă împotriva

marii criminalități cu încă un instrument modern și eficient.

S-a ajuns la concluzia că măsurile clasice procedurale de protecție a martorilor nu mai sunt eficiente, fiind necesare noi forme de protecție, adaptate la noile condiții de agresivitate a infractorilor, care să se interpună între martor și infractor și care să facă posibilă folosirea declarațiilor martorului în acuzarea autorilor de infracțiuni. Astfel, au apărut noi instrumente de lucru menite să asigure o protecție sporită a martorilor, cum ar fi audierea sub o altă identitate, utilizarea dispozitivelor ce previn identificarea fizică a martorilor, schimbarea identității, utilizarea video-conferinței.

Apariția criminalității organizate în societatea modernă a condus la reconsiderarea obligativității cetățeanului de a depune mărturie, iar în contextul anumitor tipuri de criminalitate nu se poate ignora faptul că acesta se expune unor pericole din partea infractorilor. Justiția trebuie să vină în întâmpinarea acestor represalii, răspunzând cerințelor martorului a cărui mărturie este crucială pentru aflarea adevărului.

Plecând de la internaționalizarea activităților grupurilor de crimă organizată și a rețelelor acestora s-a impus adoptarea unor măsuri regionale și internaționale a forțelor implicate în combaterea acestui flagel. În această direcție protecția martorilor constituie o preocupare a organismelor europene, a statelor Europei, precum și organelor de ocrotire a normelor de drept din RM, fundamentată pe rolul pe care martorii îl au în desfășurarea procedurilor judiciare, riscul supunerii la intimidări pe care martorii îl au, mai ales în zone de criminalitate ridicată, când apar în proceduri judiciare și nu în ultimul rând necesitatea tragerii la răspundere a inculpaților.

Datoria de a depune mărturie implică acum responsabilitatea statelor de a garanta martorilor posibilitatea de a depune mărturie fără a fi supuși vreunui risc din partea vreunei persoane.

Uniunea Europeană s-a arătat de la început interesată în stabilirea unor măsuri de protecție vizavi de martorii și colaboratorii justiției, de victimele-martor și de martorii minori, apreciind că numai adoptând măsuri care să încurajeze martorii să participe la procese pot fi atinse țintele propuse în lupta împotriva criminalității organizate [4, p. 69].

Apreciindu-se că toate eforturile depuse pentru combaterea mării criminalități, terorismului și infracțiunilor grave nu ar fi suficient de eficiente fără aportul martorilor și colaboratorilor justiției la această luptă, au fost elaborate o serie de recomandări care să asigure un cadru de siguranță sporit martorilor, fiind stabilite măsuri procedurale și extraprocedurale, care, aplicate, sunt menite să ducă la o mai bună înfăptuire a justiției[5].

Stabilindu-se că nu de puține ori martorii sunt supuși unor forme de amenințare sau intimidare pentru a nu participa la activitățile procedurale care sunt necesare condamnării inculpaților, în mod special în cazuri privind săvârșirea unor crime majore și având la bază obligativitatea statului de a asigura drepturile martorului inclusiv cele referitoare la protecție, a apărut necesitatea înființării unor structuri specializate care să aplice în practică măsurile de protecție a martorilor. Așa cum în Republica Moldova a apărut în cadrul MAI direcția protecția martorilor.

Intimidarea martorilor, directă sau indirectă, poate lua diferite forme, dar ea vizează aproape întotdeauna eliminarea probelor împotriva pârâților în vederea achitării lor din lipsă de probe și, în mod excepțional, furnizarea de probe împotriva pârâților în vederea condamnării lor [6, p. 50-51].

În acest context crește rolul pe care justiția îl are în asigurarea climatului de securitate europeană, în lupta împotriva mării criminalități și a infracțiunilor grave, rolul măsurilor de protecție față de martori capătă noi dimensiuni, aplicarea unor programe de protecție a martorilor în funcție de pericolul la care aceștia sunt supuși devenind tot mai necesare și complexe, iar unitățile de protecție a martorilor din statele membre trebuie să-și sporească capacitatea de implementare a programelor de protecție și disponibilitatea către o colaborare cât mai largă.

Protecția martorilor este o măsură generală și complexă, cu caracter procedural, extraprocedural și de politică penală prin care se urmărește creșterea eficienței acțiunii de descoperire a infracțiunilor și eficientizarea reacției sociale de reprimare a lor, în condiții de protecție și siguranță pentru persoanele implicate în furnizarea de date și informații organelor judiciare.

Formele agresive ale criminalității organizate – ca traficul de droguri, traficul de persoane, traficul de arme și mașini, spălarea banilor, falsificarea de documente și monedă, corupție, omor la comandă etc. – au determinat guvernele statelor să ia măsuri concrete de luptă împotriva acestor structuri, printre aceste măsuri numărându-se și cele legate de asigurarea protecției martorilor.

Datoria de a depune mărturie implică acum responsabilitatea statelor de a garanta martorilor posibilitatea de a depune mărturie fără a fi supuși vreunui risc.

Protecția martorilor poate fi definită ca fiind obligația statului de a pune la dispoziție un cadru legal și instituțional persoanelor care oferă date sau informații organelor judiciare cu privire la infracțiuni, precum și a membrilor săi de familie cu scopul de a le proteja viața și integritatea fizică, atunci când acestea sunt amenințate ca urmare a colaborării cu structurile de forță.

Scopul asigurării protecției martorilor constă în apărarea vieții, integrității corporale sau libertății acestora, valori care sunt amenințate ca urmare a deținerii de către aceștia a unor informații ori date cu privire la săvârșirea unor infracțiuni, pe care le-au furnizat sau au fost de acord să le furnizeze organelor de drept și care au un rol determinant în descoperirea infractorilor și în soluționarea unor cauze aflate în lucru la aceste organe.

Măsuri de protecție sunt toate măsurile individuale procedurale sau neprocedurale destinate protejării martorilor de orice intimidare și/sau consecințe periculoase asupra deciziei de a colabora cu justiția.

Principalele obiective urmărite prin aplicarea unui program de protecție a martorilor și colaboratorilor justiției sunt [7, p.70-71]:

- determinarea martorului să participe la îndeplinirea justiției știind că este protejat pe toată perioada existenței stării de pericol;
- protejarea martorului față de orice fel de amenințare sau intimidare;
- asigurarea unor măsuri de protecție croite pe necesitățile fiecărui martor;
- degrevarea organelor judiciare de sarcina protecției martorilor și canalizarea eforturilor acestora spre alte activități judiciare.

Cu ocazia celei de-a 924-a întruniri a reprezentanților miniștrilor, Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei a adoptat Recomandarea (2005) 9 privind protecția martorilor și colaboratorilor justiției. Această recomandare are la bază recunoașterea priorității Consiliului Europei [8] față de protecția martorilor și colaboratorilor justiției în lupta cu crima organizată și terorismul [9], conștientizarea faptului că protecția acestor categorii de persoane implică confidențialitate și că eforturile trebuie canalizate pentru luarea unor măsuri în a zădărnici încercările de aflare a martorilor și colaboratorilor justiției, în special, în cazurile de crimă organizată, incluzând organizațiile teroriste. Prin aceasta statele membre sunt obligate să se ghideze atunci când își formulează legislația internă și când își revizuiesc practica și politica în domeniul criminalității în funcție de perspectiva și măsurile stabilite de recomandarea privind protecția martorilor și colaboratorilor justiției și în același timp să se asigure că publicitatea necesară acestor principii și măsuri este transmisă tuturor organismelor interesate, cum ar fi organismele judiciare, autoritățile de investigație și judecată, asociațiile barourilor și instituțiilor sociale de profil.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, sistemele de drept ale statelor Europei și ale SUA au consacrat declarațiile de martori ca un mijloc de probă de drept comun; o atare consacrare a constituit un salt calitativ în justiția penală [10, p. 56]. Astăzi aproape că nu există proces penal în care instituția probei cu martori să nu fie prezentă.

Declarațiile martorilor fac parte din mijloacele de probă prin care se constată elemente de fapt ce pot servi ca probă. Martorul în sine nu este un mijloc de probă, au acest caracter numai declarațiile lui în măsura în care ajută la rezolvarea cauzei.

Dată fiind importanța care se atribuie probei cu martori, în special în procesul penal unde proba cu martori constituie regulă, dar ținând cont și de vechimea acestui mijloc de probă, nu întâmplător martorii sunt considerați „ochii și urechile justiției” [11, p. 93].

Apariția de puțin timp a acestei instituții a creat pentru martori, membrii lor de familie un nou drept, și anume dreptul la protecție din partea statului.

Pentru o mai bună și eficientă strategie de luptă în combaterea crimei organizate, instituția protecției martorilor trebuie antrenată într-un număr mai mare în soluționarea cauzelor complexe a căror rezolvare depinde de utilizarea martorilor.

În sprijinul acestei idei se găsesc următoarele argumente:

– încurajarea martorilor la cooperare, cunoscând faptul că pot beneficia de avantajele unui program de protecție a martorilor;

– conștientizarea faptului că acest instrument de luptă împotriva mării criminalități a fost creat ca o reacție de răspuns la provocările grupurilor de infractori provenind din această sferă periculoasă pentru societate, că acest mod de înfăptuire a justiției penale în domeniul crimei organizate a fost impus ca o metodă de succes a statelor care l-au aplicat în elaborarea strategiilor de combatere a infracționalității grave, că strategiile Uniunii Europene în materie recomandă aplicarea unor programe de protecție a martorilor;

– mai multe persoane care pot fi preluate în programul de protecție și care pot contribui la soluționarea unor cauze de crimă organizată, prin declarații sau informații oferite organelor de drept;

– un moment important este că de protecția martorului se ocupă o instituție specializată în acest domeniu (cu atribuții concrete și clare), pentru a crea organelor de urmărire penală posibilitatea de a se concentra pe activitățile ce decurg din atribuțiile lor de serviciu, fiindcă dacă nu s-ar realiza asta ar duce la o protecție superficială, nereală;

– pârghiile pe care legea privind protecția martorilor le deține în a deveni atractive pentru martor în convigerea acestuia de a accepta colaborarea cu organele judiciare, respectiv măsuri de protecție ce se pot dispune gradual în funcție de situația impusă în fiecare moment, 24 de ore din 24, aplicarea măsurilor de asistență, ceea ce conferă martorului o stare de siguranță și de confort psihic față de colaborarea desfășurată.

Atunci când se organizează protecția martorilor, pentru a promova obiectivitatea și pentru a evita unele acuzații conform cărora polițiștii ar exercita oarecare influență asupra acestora, trebuie întotdeauna avut în vedere ca astfel de măsuri să fie încredințate unor polițiști care nu sunt implicați direct în cazul respectiv.

„Programul de protecție” reprezintă măsurile de protecție individuale, stabilite după nevoia unui individ, care sunt, de exemplu, cele descrise într-un memorandum de acord, semnat de autoritățile responsabile și de martorii protejați sau colaboratorii justiției. Măsuri de protecție sunt toate măsurile individuale procedurale sau neprocedurale destinate protejării martorilor sau colaboratorilor justiției de orice intimidare și/sau consecințe periculoase asupra deciziei de a colabora cu justiția [12, p. 73-74].

Cooperarea internațională în domeniul protecției martorilor se impune pe zi ce trece ca un deziderat al unităților specializate în acest domeniu datorat eficientizării metodelor de lucru pentru asigurarea unei protecții depline a martorilor aflați în programe de protecție.

Statutul acestor persoane este dificil prin simpla apartenență la un program de protecție, iar atunci când este relocat pe teritoriul altui stat, dificultatea devine mai mare. Martorii protejați pe teritoriul altui stat întâlnesc bariere de limbă de cultură și de integrare. Uneori martorul protejat în acest mod este însoțit de către familie, care este compusă și din minori. Rolul unui program de protecție, pe lângă cel de protecție efectivă, este și acela de a-l ajuta pe martor să se integreze social, de a-l sprijini în găsirea unui loc de muncă și a-l consilia pentru a trece cât mai ușor peste dificultățile statutului de martor protejat, care are o componentă restrictivă și-i îngrădește acestuia o serie de drepturi și libertăți.

Măsurile extraprocedurale de protecție și asistență sunt aplicate atât în perioada premergătoare includerii unei persoane în programul de protecție, cât și ulterior aplicării programului de protecție, din faza de început sau pe parcursul derulării acestui program, pot contribui la menținerea bunăstării (achitarea unei sume de bani până la găsirea unui loc de muncă) unui martor sau familiei acestuia, a securității prin schimbarea domiciliului (relocare internă sau internațională) și au ca scop protejarea securității fizice ce sunt de importanță deosebită, ele pot fi puse în practică de colaboratorii de poliție care instrumentează cauza până la preluarea martorului de către Direcția protecției martorilor în programul de protecție.

Consiliul Europei recomandă statelor membre să aplice măsuri de protecție

extraprocedurale asigurate de poliție, inclusiv schimbarea identității, a locului de domiciliu, asistență și găsierea unui loc de muncă și protecție fizică [13].

Până acum s-a stabilit că structurile de protecție a martorilor din țările în care această activitate a fost pusă bine la punct a înregistrat o anumită experiență, obțin rezultate deosebite în înfăptuirea actului de justiție, ducând la descoperirea de rețele organizate în special din sfera corupției, traficului de droguri, infracțiunilor de spălare a banilor, crimei organizate, precum și a celor comise cu violențe deosebite sau cele ce provoacă pagube mari, de multe ori această activitate fiind mai eficientă decât alte instituții precum ar fi cea de agent sub acoperire.

În aceste condiții, utilizarea eficientă a metodelor de investigație clasice s-a dovedit a fi extrem de dificilă, astfel încât adecvarea strategiilor de combatere a infracționalității organizate a impus cu necesitate adoptarea unor măsuri speciale de protecție, atât procedurale cât și extraprocedurale privind protecția martorilor.

Prin această prismă, abordarea conceptului de protecție a martorilor ca instrument eficient de combatere a mării infracționalități își găsește argumentația în implementarea acestuia în practica și legislația judiciară moldovenească, fiind de natură să impulsioneze rezolvarea unor cauze judiciare complexe, vizând infracțiuni grave, și eficientizarea în perspectivă a luptei împotriva mării criminalități, oferind organelor judiciare o pârgie și un instrument nou, capabil să ducă la deblocarea procedurilor clasice de tragere la răspundere a infractorilor, datorate intimidării martorilor.

Așadar, din punct de vedere pragmatic, institutul de protecție a martorilor a venit ca o manifestare a nevoii statului de a suprima noile forme ale criminalității într-un mod mai eficient. Este o consecință a responsabilității statului de a proteja societatea de infracțiuni.

Există, de asemenea, și un motiv formal legal care a contribuit la introducerea protecției martorilor în dreptul contemporan, și anume nevoia de a aduce legile naționale în armonie cu standardele legale internaționale. Mai întâi să menționăm Convenția ONU împotriva Crimei Organizate Transnaționale și a Protocoloalelor sale. Aceasta angajează statele participante să ia măsurile adecvate pentru a asigura o protecție eficientă împotriva răzbunării posibile sau intimidării pentru martorii din procedurile penale care depun mărturie referitoare la infracțiunile acoperite de această Convenție, după caz, pentru rudele lor sau alte persoane apropiate lor. În afara acestui standard legal, există un număr de recomandări ale Consiliului Europei care îndeamnă statele să ia măsuri pentru protecția martorilor și victimelor, în general, sau în ceea ce privește anumite categorii de persoane sau infracțiuni, în termeni mai mult sau mai puțin concreți.

Rolul martorilor în proceduri penale, procesual penale pot da naștere apariției de pericole a drepturilor lor umane fundamentale proclamate în documentele internaționale și constituționale majore. Un punct de interes aici este că protecția martorilor nu este de obicei tratată ca un drept al martorilor, ci numai ca o nevoie sau ca o datorie a Statutului. Este greu să găsim prevederi în legislațiile naționale care să prevadă măsuri de protecție a martorilor care proclamă dreptul unui martor la protecție. Ar fi totuși normal ca depunerea unei mărturii să fie ca o obligație civilă generală să aibă drept corespondent un drept special al martorului la protecția

împotriva intimidării și violenței. Este o mare nedreptate ca cetățenii să fie obligați să coopereze cu autoritățile în combaterea infracțiunilor, fără să li se ofere protecție, împotriva devenirii de victime la acte viitoare de infracțiune. Aceasta înseamnă că statul, într-un fel, încalcă principiul egalității cetățenilor, deoarece îi protejează numai pe unii dintre ei de infracțiuni, în timp ce îi expune pe alții la acestea.

Referințe bibliografice

1. Dan Gheorghe Botez, *Procedee tactice de audiere a martorilor în procesul penal*, rezumat al tezei de doctorat, București, 2011, -34 p.
2. Gheorghe Dan Botez, *Procedee tactice de audiere a martorilor în procesul penal*, rezumat al tezei de doctorat, București, 2011, -34 p.
3. Legea nr.105 din 16 mai 2008 cu privire la protecția martorilor și altor participanți la procesul penal, publicată în Monitorul Oficial nr.112-114 din 27 iunie 2008, art.1.
4. Adrian – Augustin Bărașcu, director ONMP, „Protecția martorilor instrument de combatere a mării criminalități”, în *Revista de investigare a criminalității*, anul II, nr.4/2009, Sitech, p.68-76.
5. Adrian-Augustin Bărașcu, George Țical, *Managementul protecției martorilor*, curs universitar, Editura Etna, 2007.
6. Consiliul Europei, secția tratatelor europene nr.174, „Convenția civilă privind corupția și raportul explicativ”, pct.IV, cap.I, art.22, sub punct.109, -73 p.
7. Adrian – Augustin Bărașcu, director ONMP, „Protecția martorilor instrument de combatere a mării criminalități”, *Revista de investigare a criminalității*, Anul II, nr.4/2009, Sitech, pag.68-76.
8. Rezoluția nr.1 privind Combaterea Terorismului Internațional, aprobată de cea de-a 24-a Conferință a Comitetului de Miniștri de Justiție din Europa (Moscova 4-5 octombrie 2001), Comitetul de Miniștri a fost invitat să adopte în procedură de urgență toate măsurile normative necesare pentru a ajuta statele să prevină, să depisteze, să condamne și să pedepsească actele de terorism, cum ar fi protejarea martorilor și a altor categorii de persoane ce participă la proceduri în care sunt implicate persoane acuzate de acte de terorism.
9. Rezoluția nr.1 privind Combaterea Terorismului, aprobată de cea de-a 25-a Conferință a Comitetului de Miniștri de Justiție din Europa (9-10 octombrie 2003), Comitetul de Miniștri a fost invitat să deruleze fără nici un fel de amânare procedurile destinate adoptării instrumentelor internaționale relevante protejării martorilor și colaboratorilor justiției.
10. Ioan Doltu, Vasile Draghici, Mariana Negip, *Martorul în procesul penal*, Editura Lumina Lex, București, 2004, p.56.
11. J.Bentham, *Traite des preuves judiciares*, Editura Bassage freres, Paris,1823, vol.I, p. 93.
12. Comisar șef dr. Adrian–Augustin Bărașcu, director ONMP, „Protecția martorilor instrument de combatere a mării criminalități”, în *Revista de investigare a criminalității*, anul II, nr.4/2009, Sitech, p.68-76.
13. Recomandarea Consiliului Europei. R(97)13, art.14 și art.15.